

nous
horitzons
fundació

Les polítiques de temps:
Un repte per a les polítiques de l'Estat del Benestar

Teresa Torns

El pensament
i l'acció

QUADERNS DE LA FUNDACIÓ NOUS HORITZONS ≈ Estiu 2003

nous
horitzons
fundació

c/ Ciutat, 7

08002 Barcelona

Telf. 93 301 06 12

Fax: 93 412 42 52

E-mail: fundacio@noushoritzons.org

www.noushoritzons.org

Amb el suport de

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

Index

Introducció	4
Els orígens de la qüestió	5
El temps de treball com a únic temps visible	7
El temps és alguna cosa més que l'horari	8
Un nou temps es fa visible: el temps de la ciutat	10
Les polítiques de temps de la ciutat: alguns exemples	12
El temps que cal fer visible: el temps de la vida quotidiana	15
Unes polítiques de temps possibles	18
Les propostes per a unes polítiques de temps	21
Punt final	25
Bibliografia	26

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

Introducció

No tenir temps és el lema que acompanya la vida quotidiana de moltes de les persones de les societats del benestar, especialment de les dones adultes. Hom acostuma a situar aquestes societats nord enllà on la vida és més rica i plena, segons ens va recordar l'Espriu. Però el cert és que aquest no tenir temps penalitza aquest benestar, generalment els d'unes més que el d'altres, com després es veurà. I alguna cosa passa perquè, malgrat tothom es queixa, ningú no se'n vol desdir. Probablement perquè aquest no tenir temps significa també, en aquestes societats, tenir molta feina i, per tant, tenir molt de temps ocupat. I aquesta ocupació acostuma a anar acompanyada del gaudi de diners i de prestigi social, ni que només sigui per uns quants.

Ras i curt, en les societats del benestar no tenir temps està ben vist. Altra cosa és quina qualitat de vida s'aconsegueix a canvi, ara que segons ens recorden, des de la demografia, hem de viure molts anys. I, amb aquest allargament del cicle de vida, arriben, cada cop més, uns moments on aquesta major quantitat de vida fa que omplir el temps sigui un problema, no menor, donat el costum de l'atragament.

Aquest escrit pretén donar pistes sobre la creixent importància que el temps ha adquirit en les societats del benestar i sobre la necessitat de que aquesta dimensió desconeguda, fins fa ben poc, sigui tinguda en compte a l'hora de plantejar les polítiques de benestar. Les primeres pistes s'orienten a revisar les actuals polítiques de benestar tot tenint present el nou enfocament que el temps proporciona. I, per tant, a aclarir quins han estat els orígens de la qüestió i el propi concepte de temps. A continuació, es mostren exemples d'aquestes noves polítiques de benestar, tal com ja s'estan fent a d'altres territoris que, un cop més, són nord enllà. En aquesta línia, la vida quotidiana i la ciutat són escenaris especialment escollits que, com gairebé sempre, ens recorden que no s'ha de partir del no res. Malgrat que, en aquest cas, no s'hagi d'oblidar o perdre de vista que les esperances, tot i les referències al nord, semblin venir del sud. Un espai no estrictament geogràfic on, malgrat les mancances que s'hi pateixen, semblen encara tenir prou temps.

La finalitat última de l'escrit és veure si encara hi som a temps de plantejar "uns altres temps". Un plantejament que, bo serà recordar, no només s'ha de refiar del canvi que pugui venir de les polítiques de temps. Però que sí té com a repte aconseguir una altra organització temporal que la que ara és vigent a les dites societats del benestar. L'horitzó ha de ser, per molt estrany que ara pugui semblar, aconseguir temps de vida. Sempre amb el benentès que les solucions pensades no carreguin, encara més, a aquelles persones i col·lectius que pitjor els hi va a hores d'ara.

Els orígens de la qüestió

Les reflexions i estudis sobre la importància del temps i sobre la seva incidència en la vida i el benestar quotidians de les persones són relativament recents. I, a més de recents, són poc reconeguts. Aquesta afirmació és tan certa com la constatació de que la majoria d'especialistes en analitzar les polítiques de benestar o la situació de l'actual Estat del Benestar no acostumen a avaluar o considerar el temps com a dimensió a tenir en compte⁽¹⁾. Aquest escàs reconeixement va còmodament acompanyat per les poques veus que inclouen el temps en el cantó dels col·lectius que protagonitzen les demandes socials. I pot perfectament completar-se amb l'estranyesa o manca de consciència amb la que bona part de les persones que ens són contemporànies afronten quotidianament la seva vida i els seus projectes. Es a dir, d'entrada, pot semblar fins i tot il·lusori pensar que el temps ha de ser l'eix d'unes polítiques de benestar. Perquè si els especialistes en aquestes qüestions no el consideren un tema d'interès i tampoc és un problema social manifest, probablement, el més encertat sigui pensar que el temps és, com ja s'ha dit més amunt, la dimensió desconeguda ⁽²⁾.

Però les certeses són fràgils, com bé sabem aquelles persones que ens dediquem a les ciències socials. I la manca de consciència o consideració sobre el què cal fer o no, a l'hora d'actuar, troben sempre en la Història qualsevol tipus de referents teòrics i pràctics. En conseqüència, bo serà aclarir quins són els orígens i els termes dels que cal tractar. Les reflexions sobre la importància del temps poden situar-se, en una font que té, com a mínim, dos brocs, i en posició desigual. El primer broc, el menys reconegut, té a veure amb el pensament, les reflexions i les propostes que ens van arribar ara fa poc més de quinze d'anys des d'Itàlia, de la mà de les dones de l'esquerra, en concret de l'antic PCI. Essent la seva referència més popular l'avantprojecte de llei conegut com la "Llei del temps"⁽³⁾. I la ciutat i la vida quotidiana els escenaris on més s'han materialitzat les polítiques de temps.

El segon broc, el més reconegut, ha crescut en paral·lel a la crisi de l'ocupació que pateixen els països de la UE, des de fa prop de vint anys, en diverses gradacions i maneres.

(1) Veure les recents avaluacions de Gomà-Subirats (coord.) (2001) i les darreres aportacions a l'anàlisi de la societat de l'actual Estat del Benestar, Adelantado (2000), fetes més a prop.

(2) Una broma que espero compartir amb totes aquelles persones afeccionades a la sèrie de ciència-ficció nordamericana "La dimensió desconeguda", dels anys 50 que, en el seu dia, va passar TV3.

(3) La revista "Mientras Tanto", en el seu n. 42, va publicar-ne la traducció al castellà que va fer Elena Grau. Els objectius de la llei i el rerefons teòric del debat que va impulsar l'avantprojecte van ser explicats a Balbo (1991), Cordoni (1997) i breument resumits a Torns (1994). El text de l'avantprojecte pertany al PCI, VVAA (1990) i poc després Iniciativa per Catalunya va traduir-lo al català, sense que en el document hi consti ni la data ni qui va fer la traducció.

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

La seva consolidació s'ha fet possible a través de les solucions flexibilitzadores i desreguladores, aplicades al mercat de treball a fi i efecte de crear ocupació, segons diuen els més optimistes. I les diverses polítiques de creació d'ocupació i de repartiment del treball són, a grans trets, les actuacions més acreditades.

Els especialistes, Armeni-Gagliardi (1998); Prieto (1994), que es miren amb ulls crítics aquestes darreres actuacions posen de manifest que aquest tipus de polítiques el que fan es fer evident que la jornada laboral no ha estat ni és uniforme, des dels inicis de la industrialització. Ens recorden, també, que aquestes polítiques flexibilitzadores mostren que la jornada pot prendre i pren múltiples formes, Recio (2002). I, el que és més important, ens mostren com aquesta flexibilitat i multiplicitat acaben perjudicant sempre als col·lectius més febles del mercat de treball (dones, joves, persones immigrades, etc.). També altres estudis han acabat reconeixent, amb sorpresa dels propis especialistes, que qualsevol modificació de la jornada laboral té conseqüències insospitades en la vida quotidiana de les persones, Boulin i altres (1998). I tots ells acaben reivindicant, d'alguna manera, temps de vida.

Aquesta reivindicació és el punt comú en el que es troben els dos brocs, malgrat no tothom ho sàpiga. I és que s'ha de precisar que malgrat aquest segon broc compti amb estudis i especialistes més nombrosos i prestigiosos que els del primer broc, bona part d'aquestes reflexions ja les havien fet i les continuen fent les científiques socials, majoritàriament europees, que segueixen les indicacions de aquelles dones de l'esquerra italiana. Però sembla ser que la perspectiva de gènere, cabdal en el primer broc de la font, és una òptica petita i no capaç, per ara, de vendre ulleres per a tothom. La no trobada entre els dos brocs persisteix perquè, a més, els del segon broc no acostumen a pensar que necessiten aquesta mena d'ulleres. Un error que, sens dubte, el futur tendirà a corregir perquè és prou sabut que no hi ha res millor que unes ulleres multifocals per veure-hi clar i bé, especialment quan ja es té una certa edat.

El temps de treball com a únic temps visible

Siguin quines siguin les vies d'aproximació o les ulleres triades, el cert és que les qüestions relatives al temps es fan definitivament visibles quan es lliguen al temps de treball. I aquest lligam arriba a la seva màxima visibilitat quan per treball s'entén exclusivament ocupació. Es a dir, quan aquest temps de treball es fa sinònim de jornada laboral. Aquesta visió té, avui en dia, un consens social majoritari que abasta, fins i tot, a la majoria d'especialistes de l'anomenat "working time", tal com en diuen aquells qui tenen el poder i els recursos per nomenar la realitat (4).

Però malgrat la força del consens i de la majoria, altres enfocaments han fet possibles anàlisis distintes sobre aquestes qüestions. En concret, aquests darrers estudis han posat de manifest que l'ocupació no és tot el treball que existeix a la societat, tot i que sigui l'única forma de treball reconeguda socialment i econòmicament. Càrrega total o global de treball, Durán (1998), és el terme proposat per substituir l'anterior i fer-ho de manera més acurada. L'interès d'aquesta nova visió és que permet fer visible el treball domèstic-familiar que, d'altra manera, ningú no reconeix. Aquests estudis, alguns d'ells fets ja fa més de 30 anys (5), qüestionen, així, les perspectives economicistes de la societat que amaguen la importància de la reproducció de la vida humana; oculten les tasques que se'n deriven, i no reconeixen l'aportació del col·lectiu femení que és el que les duu a terme, de manera majoritària, Carrasco-Mayordomo (1998).

La inclusió del factor temps ha estat decisiva en aquestes anàlisis i el text de Carrasco (coord.) (2001) és un bon recull dels estudis i anàlisis fets fins ara, des d'aquesta òptica crítica, que inclou la perspectiva de gènere. Les dades sobre treball, així enfocades, mostren sempre una desigual distribució entre homes i dones de la càrrega total de treball. Una desigualtat que es fa palesa a través de l'ús desigual del temps. Un ús que perjudica, primordialment, les dones adultes de les societats del benestar, tot i reconèixer que no les perjudica a totes per igual. La conseqüència més immediata d'aquesta desigual distribució del treball i d'aquest desigual ús del temps és que els homes en són els principals beneficiats, aquesta vegada sí, sense massa diferències. És, en definitiva, una de les manques d'equitat que aquestes societats del benestar toleren. No és l'única, ni

(4) Veure el nombre de recursos i estudis impulsats des de la Unió Europea, en aquesta darrera dècada, que duen a terme els cada cop més nombrosos especialistes en l'estudi del temps i el treball. Uns especialistes que saben prou bé, a més, que l'anglès és la llengua que cal emprar a l'hora de fer ciència.

(5) Veure l'excel·lent compendi publicat a C.Borderias-C.Carrasco-C.Alemaný (1994), *Las mujeres y el trabajo*, Barcelona, Icària, on es recullen les aportacions pioneres a l'hora de fer possible aquestes anàlisis.

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

probablement la més important, donades les persistents desigualtats de classe i les creixents desigualtats d'ètnia. Però ens recorda unes limitacions de les polítiques socials de l'Estat del Benestar que no sempre són considerades com tal, Lewis (1998).

D'aquesta desigual distribució de temps i treball en diem col·loquialment "doble jornada" i algunes preferim dir-ne "doble presència". En un estudi recent, Torns-Carrasquer-Borràs-Roca (2002), hem posat de manifest, entre d'altres qüestions, una cosa sabuda, tolerada socialment i que les polítiques de temps poden ajudar a pal·liar. En concret, que la doble presència és un afer que afecta majoritàriament al col·lectiu femení i presenta una gran heterogeneïtat dins d'aquest col·lectiu. I, el que és més important, les solucions, pensades i dissenyades fins al moment (temps parcial, conciliació de la vida laboral i familiar, etc.) no serveixen si no es reorienten perquè no toquen les arrels del problema. O, dit en versió optimista, perquè les polítiques de temps necessàries no són encara ni prou vigents ni són àmpliament demandades.

El temps és alguna cosa més que l'horari

A fi de continuar amb el toc d'optimisme, cal fer un breu apunt sobre el propi concepte de temps. Les persones qui hi entenen ens mostren com bona part del problema ve d'haver assimilat temps a horari. I, malgrat que són prou les veus que ens diuen que el temps és alguna cosa més que l'horari, la qüestió no és tan fàcil de reconèixer. La dificultat principal prové d'haver assimilat i legitimat socialment el temps de treball com a únic temps vivible individualment i socialment. I, d'acceptar que l'únic temps fora de la jornada laboral és el temps lliure o temps d'oci. Un temps que, per la majoria dels qui tenen activitat laboral, és un temps buit de significat, i no només perquè no en puguin tenir o en tinguin poc (la majoria d'homes). També és un temps gairebé inexistent perquè està ple d'un altre treball, el domèstic-familiar (la majoria de dones amb doble presència).

Si aquest temps s'organitza socialment i individualment només com a una dicotomia entre jornada laboral i temps lliure, la conseqüència més elemental és que no hi ha temps per un altre treball, el domèstic-familiar, però tampoc pel treball cívic o comunitari i, en definitiva, pel temps de vida. I, això vol dir, que no hi ha temps o no donem valor al temps corresponent a tots aquests altres treballs, especialment als relacionats amb la reproducció de la vida humana. Unes tasques que es duen a terme en un espai i temps quotidià, a la llar-família, i que són imprescindibles perquè l'actual organització de la societat existeixi i funcioni. Les dones, a més, sabem, especialment aquelles que fem doble presència i en som conscients, que aquesta càrrega total de treball té una lògica temporal

sincrònica i quotidiana, distinta de la lògica diacrònica del treball-ocupació. Sabem, també, que aquesta lògica sincrònica és la que provoca que el temps ens atrapi i la nostra vida quotidiana estigui plena de malestar. Aquesta situació persisteix, malgrat el benestar general aconseguit en les nostres societats del Primer Món. I, hores d'ara, aquesta situació és cada cop més compartida per tots aquells homes als quals, la flexibilització horària, els ritmes de treball i les jornades laborals atípiques els fan viure fora de les pautes horàries socialment acceptades dins de la normalitat.

Per tant, sembla evident que s'hagi de revisar què entenem per temps, quina és l'organització horària socialment vigent i quines són les conseqüències que tot plegat té a la nostra vida quotidiana. De nou podem girar els ulls cap a Itàlia. D'allà provenen les veus que ens recorden com Norbert Elias (1997), en el seu assaig sobre el temps, ajuda a clarificar la qüestió, a l'igual que han fet altres autors (6). En concret, seguint a Elías podem veure com el temps és una construcció sociocultural que, a l'actualitat, ha esdevingut natural i invisible. El perquè d'aquesta naturalització i invisibilització rau en el fet que, a la cultura occidental, el temps ha estat assumit, en exclusiva, en la seva dimensió física i cronometrable. D'aquesta manera hem oblidat, primer, que el calendari i el rellotge són convencions pactades per les persones. I segon, que no tenim prou present que el temps és un concepte complex. Unes característiques que ens obliguen a analitzar el temps com el què és en realitat: una pauta d'ordenació i regulació dels fets, usos i maneres de pensar i actuar propis de vida de les persones en societat, i, per tant, una pauta que conforma i tutela els projectes de vida de les persones.

Des d'aquesta perspectiva, és possible fer l'anàlisi de l'organització del temps socialment vigent a les societats del benestar occidentals i pensar en polítiques de temps viables. Perulli (1996) ens mostra com hi han distintes visions del temps. Una primera visió, on el temps es vist com a objecte, bo per ordenar la vida social i individual, on el temps és emprat, de manera neutra, per regular i orientar les activitats socials i individuals. Una segona visió fa del temps la mesura de tot. Aquesta és una visió nascuda en la primera societat industrial. Ací les aportacions de Marx, però també d'altres autors clàssics (Weber, Sombart, Simmel), resulten fonamentals a l'hora de reconèixer la imposició d'un ús horari del temps com a equivalència entre temps de treball (jornada laboral) i preu (salari). Una equivalència que ha comportat, gairebé automàticament, l'existència de les pautes socioculturals que han legitimat aquesta visió del temps a la cultura occidental.

(6) En concret, E.P. Thompson recorda a *Work-Discipline and Industrial Capitalism*, "Past and Present"/38, 1967, que cal cercar les arrels de l'organització temporal vigent en la construcció de la idea d'individu "modern" que és capaç de donar sentit a l'experiència subjectiva de la seva vida quotidiana i no només en les societats fruit de la industrialització.

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

Aquesta darrera visió del temps, convertida en el binomi temps-diner, és la que presideix l'actual societat del benestar. I és la que ha aconseguit que la gran majoria de la població tracti de quantificar al màxim els usos socials i individuals d'aquest temps. Hi ha, tanmateix, una darrera visió del temps, que porta al límit l'anterior. És la que converteix el temps en un recurs. Aquesta darrera visió neix de l'exacerbació del temps ràpid i de ritme intens que marca, a l'actualitat, les nostres vides quotidianes. Un temps cronometrat per rellotges cada cop més sofisticats i sotmès a les lleis econòmiques del cost-benefici. Un temps convertit, així, en un bé escàs. La paradoxa s'esdevé perquè quan més el volem estalviar més mostra la seva escassetat, en una mena de bucle que només les persones que no hi viuen sotmeses tenen la sort i la força de poder dir que el rei va nu. És prou sabut, però, que aquest lliure control del temps no depèn de la lliure voluntat individual sinó que acostuma a estar condicionat pel que ara en diem les condicions materials d'existència. Per tant, malgrat s'hagi de canviar alguna cosa més que el temps, cal tenir present que el temps, o millor dit, l'organització horària socialment vigent també ha de modificar-se. Tot i que no sembli necessari.

Un nou temps es fa visible: el temps de la ciutat

La ciutat ha estat, en aquests darrers anys, un dels escenaris on la importància del temps s'ha posat de manifest. I on s'han concretat algunes actuacions pioneres en el que ací es reivindiquen com a part de les polítiques de temps. El punt de partida va ser l'esmentat avantprojecte de llei "Les dones canvien els temps" impulsat a Itàlia pel vols de 1990. Com probablement, no és prou ben recordat, l'avantprojecte mai no va convertir-se en llei, però sí ho va fer el seu tercer apartat que feia referència al temps de la ciutat. Aquesta llei, ara vigent a Itàlia des de mitjans de la dècada passada, permet a les alcaldies italians regir els horaris de la ciutat. La aleshores alcaldessa de Mòdena, Alfonsina Rinaldi, va ser-ne la pionera i l'exemple va ser seguit a moltes altres ciutats italianes. També, des del 2000, la diputada d'esquerres Lívia Turco, ha impulsat, des del PDS, una llei que permet dur a terme polítiques municipals de temps, a les poblacions italianes de més de 30.000 habitants.

El tercer apartat de l'avantprojecte, l'únic que, d'alguna manera ha fet fortuna, afrontava la remodelació del temps de la ciutat, a partir de la regulació de les activitats i serveis que afecten la vida quotidiana de la ciutadania i molt especialment de les ciutadanes. Per arribar en aquest objectiu, la ara ja llei italiana del temps de la ciutat, proposa regular els horaris dels serveis municipals, de les escoles, dels transports, dels comerços, de les empreses, etc. mitjançant l'establiment de pactes que no vulnerin els

drets i les distintes i desiguals situacions dels diversos col·lectius afectats. Essent aquest un punt especialment crític per a les dones perquè, com les dades laborals mostren i les de doble presència confirmen, elles són les principals usuàries i treballadores de la major part dels serveis que s'han de regular a les ciutats del benestar. Un punt d'enorme interès a tenir present en les polítiques de temps perquè la terciarització de l'activitat econòmica té en els serveis de cura de les persones un altre dels reptes claus pel futur de l'Estat del Benestar.

Els resultats per ara obtinguts, per les polítiques de temps de la ciutat són plurals i desiguals, malgrat sigui probablement massa aviat per fer-ne balanços definitius. L'èxit, en aquest cas, s'ha de resseguir reconeixent que el camí italià ha estat i és seguit per moltes altres ciutats europees, on es desenvolupen propostes i actuacions similars. No totes tenen l'horitzó del temps de vida com a fita ni totes consideren les propostes realitzades des del saber i les pràctiques de les dones que volen canviar els temps. Sí, totes tenen en comú el factor temps com a nus primordial de les seves actuacions i la qualitat de vida com a lema perseguit, ni que sigui nominalment. Aquest punt comú és fonamental perquè significa que el temps ha entrat en l'agenda de les polítiques públiques. I això vol dir que s'hi destinen o poden destinar recursos materials i voluntats polítiques, elements bàsics perquè aquestes polítiques existeixin, tal com ens ensenyen des de l'avaluació de les polítiques de l'Estat del Benestar.

El que ací cal retenir, donada la seva importància, és que el plantejament inicial de l'avantprojecte italià va ser facilitar l'horitzó del temps de vida, segons les idees de treball i temps que s'han exposat en els apartats anteriors d'aquest escrit. La proposta de llei constava de tres grans apartats: el primer tenia a veure amb la regulació del cicle de vida; el segon, amb l'horari de treball, i el tercer, amb el temps de la ciutat. En el primer apartat, la llei proposava, per regular el cicle de vida, la possibilitat d'alternar voluntàriament el temps d'ocupació i el temps de treball domèstic-familiar, mitjançant els permisos i recursos adients. Això suposava no oblidar els altres temps dedicats a l'estudi, al lleure o al treball cívic. I, en definitiva, qüestionar que l'ocupació i el temps que s'hi dedica, el que avui anomenem plena disponibilitat laboral, deixi de ser el centre del projecte de vida de les persones. El segon apartat plantejava, com a punt clau, la necessitat ineludible de reduir les hores de treball-ocupació per a tothom i la fixació d'uns horaris laborals més flexibles, atenent les necessitats i voluntat de les persones ocupades. La qual cosa significava que aquesta flexibilitat no feia cas només dels interessos de les empreses, o d'aquells que només viuen pendents de la lògica productivista, com hores d'ara passa.

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

Les polítiques de temps de la ciutat: alguns exemples

Un cop mostrada la necessitat de plantejar polítiques de temps, sembla arribat el moment de citar-ne alguns exemples. Cal doncs estar amatent al que d'altres ja fan i no oblidar que aquestes no són totes les polítiques de temps que cal tenir presents. Les polítiques de temps que es fan majoritàriament a la ciutat, van nèixer a Itàlia, país hores d'ara acompanyat per França, Alemanya, Holanda, Regne Unit i Espanya, on Barcelona va ser la ciutat capdavantera, seguint l'exemple italià.

Aquestes polítiques, a més del que ja s'ha dit, tracten, primordialment, de fer front a:

- La desincronització horària que provoca la creixent importància del sector serveis, especialment derivada de l'envelliment de la població.
- La desregulació horària que resulta de les actuals polítiques d'ocupació.
- Les conseqüències que tot això provoca en la vida quotidiana de les persones (especialment les dones) que viuen segons l'horari laboral del cap de família amb el que conviuen.
- Les noves demandes d'oci i consum que els nous col·lectius (joves, gent gran), i als nous usos de la ciutat que tot això planteja.

Finalment, també s'ha de destacar la creixent consciència que hom té de la importància de tenir temps per aconseguir benestar quotidià. Tot un conjunt de factors que aconseguixen fer de la ciutat un escenari força més complex que un espai urbà, fins ara contemplat com a sinònim de lloc d'oci o negoci.

Les polítiques de temps a la ciutat presenten, donada aquesta complexitat, diferents objectius (7), que tenen en comú la millora de la qualitat de vida, sota uns barems, una mica diferents als habituals. L'única excepció, en aquest plantejament, sembla ser l'experiència britànica d'aconseguir ciutats obertes les 24 hores, on els interessos comercials i la lògica del mercat són els motors d'una idea que és gairebé a les antípodes de les altres experiències. En el pol oposat, cal fer esment del procés iniciat per les propostes italianes que, en l'inici, volien aconseguir unes ciutats més amigues de les dones perquè així fossin més amigues de tothom. A l'actualitat, tanmateix s'han de citar altres experiències, ben recents, que persegueixen obtenir fites distintes de les primeres. Per

(7) El monogràfic de la revista "Best"/1, publicat a Dublín el 1999, presenta un bon resum d'aquestes polítiques de temps a la ciutat i els seus objectius, compilats per J.Y.Boulin i Mückenberger, *Times in the city and quality of life*.

exemple, la proposta de les "ciutats lentes"⁽⁸⁾, una proposta que apareix lligada a la millora de l'oci. L'experiència neix a Orvieto i s'ha estès, des del 1999, per altres ciutats italianes de la mà de gastrònoms que neguen la "fast-food" i reclamen un temps pel relax turístic-gastronòmic. El gruix però de les actuacions italianes segueix estant lligat a la concreció dels "Plans Reguladors de la Ciutat" (Milà i Roma, entre les ciutats més importants), la creació de les "Oficines de Temps", Bonfiglioli-Mareggi (1997); Belloni i altres (2000) i els "Bancs de Temps", Amorevole i altres (1996). Tot un seguit d'actuacions i experiències que tot i no sempre recollir el que varen idear aquelles dones pioneres mantenen l'interès de modificar el temps de la ciutat.

A França, les ciutats de Paris, Poitiers, Saint Denis i Lille, entre d'altres, plantegen les polítiques de temps a la ciutat des d'una visió distinta. El propòsit és crear una xarxa d'excel·lència territorial on s'apleguin experiències orientades a augmentar la qualitat de vida de la ciutadania i al mateix temps es faci possible minvar les desigualtats socials existents. Per aconseguir aquests objectius es creen: "Oficines del Temps", a nivell local, seguint l'exemple italià; es té en compte la mobilitat quotidiana⁽⁹⁾ i l'acoblament dels diferents règims temporals d'un serveis públics descentralitzats; s'encoratja el teixit associatiu, i es planteja, com a horitzó, el desenvolupament sostenible.

D'Holanda ens arriba la notícia de que l'any 2001 ha estat declarat any del temps, com a símbol de la importància que el tema ha assolit en l'agenda política del país. Cal destacar-ne la creació d'un secretariat, amb competències transversals, que té com a fita aconseguir la reducció i administració del temps, entès un cop més, com a jornada laboral. I la declaració de que la societat holandesa necessita un nou acord sobre el ritme de vida com a objectiu a perseguir. La ciutat de Rotterdam és l'escenari d'algunes de les experiències pioneres. Conjuntament amb les novetats, ens arriba, també, l'avís de que no tot és tan bonic com sembla. En aquest cas, les crítiques provenen de les veus que posen en dubte l'èxit que el treball a temps parcial té entre les dones holandeses⁽¹⁰⁾. Aquestes veus denuncien que aquest tipus de regulació de la jornada laboral no fa desaparèixer la divisió sexual del treball. Una divisió que aquesta redistribució de la càrrega total de

(8) Veure el diari "El País" del 12 d'octubre de 2002, notícia que conec per l'amabilitat i interès en el tema del temps de la jove sociòloga Sara Moreno.

(9) Per trobar idees sobre mobilitat quotidiana es poden veure els estudis de la geògrafa Carme Miralles i les propostes fetes pel grup "Dona" del Consell de Benestar Social de l'Ajuntament de Barcelona, l'any 2002.

(10) La taxa femenina de treball a temps parcial a Holanda és la més elevada de la UE i són moltes les veus que promouen la bondat de la idea. Sobre la problemàtica que això suposa (menors salaris, major precarietat, etc.) es poden consultar els estudis que J.Rubery, C.Fagan, M.Marvani o d'altres especialistes en mercat de treball femení, com ara Angeloff (2000) han realitzat per a la UE i veure Carrasco-Recio (2001) pel cas espanyol.

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

treball i de l'ús horari del temps no fa més que reforçar. La crítica però pot matisar-se, en aquest cas, perquè els homes holandesos semblen ser els més disposats a reduir la jornada laboral. Probablement, una vegada més, caldrà donar temps al temps.

També s'ha de tenir en compte, en aquest breu repàs, les ciutats alemanyes de Hannover, Hanau i Bremen, especialment en un barri d'aquesta última, on, recentment, s'han creat unes "Agències de Temps". Aquestes instàncies no tenen poder de decisió, però sí tenen poder de mediació. L'interès d'aquestes agències és que reposen sobre unes "Taules Quadrangulars" on empresaris, sindicats, ajuntaments i societat civil han de promoure projectes o processos relacionats amb el temps. El repte de nou és tenir clar quins són els temps i les tasques a modificar i quins són els col·lectius implicats.

A Espanya, d'Astúries ens arriben veus que parlen de polítiques de temps de la ciutat basades en la descentralització dels serveis municipals que, a més, estan lligades al desenvolupament local. I, si es tenen en compte, només, les experiències conegudes com a "bancs de temps" s'ha de parlar també de ciutats com Pamplona o Alacant. Cal però reconèixer que la ciutat de Barcelona és la pionera en el que s'han de reconèixer com a polítiques de temps. En aquest cas, a més, l'orientació va ser seguidora, des de l'inici, del que varen dir les pioneres italianes, en l'esmentat avantprojecte de llei. Són, per tant, polítiques de temps promogudes per afavorir unes ciutats més amigues de les dones i, de retruc, més amigues de tothom. És per aquesta raó, que són una mena distinta de polítiques de temps. El seu contingut serà detallat en l'apartat següent perquè són un exemple d'unes polítiques de temps que tenen en compte, un element sovint oblidat, la vida quotidiana des del saber i les pràctiques de les dones.

Abans, però, de cloure aquest relat, no exhaustiu, de les polítiques de temps de la ciutat, s'ha de citar un estudi que també converteix a Barcelona en una ciutat pionera a Espanya. Es tracta de l'estudi que va impulsar el "Consell Econòmic i Social" de Barcelona, una taula triangular en possible clau alemanya, Torns-Miguélez (2000), que per ara cal citar com a diagnòstic amb propostes que encara no ha produït cap actuació com a política de temps. L'estudi conté una síntesi de les principals línies d'actuació europees en polítiques de temps⁽¹¹⁾. Constata, com també van fer d'altres anàlisis anteriors, la falta de consciència social i individual sobre quina és l'organització temporal dominant i quines són les seves conseqüències. I, per damunt de tot, posa de nou de manifest, com les dones adultes són les que demanen temps per a sí mateixes, una

(11) L'estudi recull també les polítiques de temps relacionades amb el treball-ocupació que aquest escrit no recull, donada l'extensa bibliografia i el gran reconeixement que acompanya aquesta problemàtica, tal i com es recorda a la nota 4.

reivindicació que poques o cap vegada surt en les demandes masculines. Una vella reivindicació que les científiques socials d'ara fa quinze anys ens mostraren en les seves anàlisis i que continua essent recurrent, en les anàlisis més recents (12). Segons aquestes anàlisis, les dones adultes apareixen com a col·lectiu més conscient de ser el més perjudicat per l'actual organització del temps quotidià. Malgrat aquesta consciència no sempre inclogui les desigualtats socials de classe i ètnia que també elles protagonitzen.

El temps que cal fer visible: el temps de la vida quotidiana

Laura Balbo és una de les pioneres italianes repetidament citades en aquest escrit. Ho és perquè els seus estudis, i els de les seves col·legues, Franca Bimbi i Chiara Saraceno entre d'altres, varen fer possible el naixement de les polítiques de temps que ara es reivindiquen ací sota aquest nom. Balbo també és una de les pioneres, a tenir present, perquè durant molts anys ha estat una política en actiu que ha impulsat polítiques d'esquerra, favorables a les dones, des del parlament italià. En el seu llibre *Time to care* (1987), recollia les insatisfaccions que d'altres pioneres, les de més al nord a Europa, Hernes (1990), plantejaven davant del seu Estat del Benestar. Aquest malestar del Benestar era el motor de les propostes que tenien com a horitzó el temps de vida que, la mateixa autora plantejava uns anys més tard, Balbo (1991). En realitat, es pot dir que aquestes reflexions i plantejaments varen ser el fil conductor del debat que va propiciar l'avantprojecte de "lleï del temps".

Balbo assenyalava, en els seus estudis, com el temps i les tasques de cura (ara treball domèstic-familiar) eren la principal font d'aquest malestar i de les carències no ateses per l'Estat del Benestar. Al assenyalar aquestes tasques i aquestes carències, la sociòloga italiana enfocava la vida quotidiana com a nou escenari i ens recordava que les dones adultes, que vivien aquesta quotidianitat en règim de doble presència a les societats occidentals, n'eren les principals protagonistes. Un escenari i unes protagonistes que, a partir d'aleshores caldrà tenir present en els nous reptes del que hauran de ser les polítiques de l'Estat del Benestar. Una vindicació que en el món anglo-saxó han simplificat reclamant-ho com a polítiques relatives al "care".

S'ha de tenir present, però, que la vida quotidiana és encara, avui en dia, un escenari amb poca llum. Les raons d'aquesta manca de visibilitat són complexes però estan prou

(12) Aquesta constatació es repeteix en els estudis que fem, per exemple, al grup de recerca QUIT (grup d'estudis sobre el treball i la vida quotidiana) del dpt. de Sociologia de la UAB. Essent el darrer exemple l'anàlisi ja citada com Torns-Carrasquer-Borràs-Roca (2002).

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

intuïdes i explicades, com s'explica en aquest escrit. Tenen a veure amb uns conceptes de temps i treball i amb unes pautes socioculturals que constitueixen i emparen aquesta manca de focus sobre la vida quotidiana. I, finalment, estan relacionades amb el que s'accepta, es tolera i es defineix socialment i individualment com a benestar, que més d'una vegada, cal recordar, no passa només pel desenvolupament de les polítiques públiques de l'Estat del Benestar.

Sigui com sigui, s'ha de reconèixer que un dels principals problemes a l'hora de fer polítiques de temps és que les actuals polítiques de l'Estat del Benestar, allà on encara se'n fan, continuen tenint el món públic i, especialment, el món laboral com a eix únic i vertebrar de la resta. La majoria d'aquestes polítiques tenen, a més, un caire universal, precisament neutre, i l'existència de polítiques específiques de gènere, són un factor necessari però no suficient per pal·liar les manques d'equitat, en aquest cas entre dones i homes. Una de les raons d'aquestes mancances és que aquestes polítiques gairebé mai tenen present la vida quotidiana. Un espai material i simbòlic que està teixit de tot allò que és necessari per a la reproducció de la vida humana. I que, o queda ocult o resta subordinat al món públic, on l'ocupació (dels caps de família) fa de vincle bàsic per obtenir els drets i deures de ciutadania. Aquesta situació provoca que la gran majoria de la població visqui o aspiri a viure sota la lògica d'aquest món públic sotmès a la lògica mercantil, fins i tot les dones, especialment les joves. I que aquesta gran majoria doni per descomptat que els altres espais, treballs i temps són irrellevants, inexistents o pertanyen a la vida privada. D'aquesta manera, la trampa per aconseguir l'ocultació de la vida quotidiana es clou, donada la subordinació dels temps, de les tasques, dels valors i prestis i, finalment, dels col·lectius que la protagonitzen.

L'ajuntament de la ciutat de Barcelona desenvolupa, com ja s'ha dit, una sèrie d'actuacions assimilables a polítiques de temps que tenen present la importància de la vida quotidiana. Les primeres actuacions varen ser impulsades des del "Consell de Benestar Social" de la ciutat, creat per la tinent d'alcalde Eulàlia Vintró, el 1988, i concretades en els "Plans Municipals per a les Dones", desenvolupats des d'aleshores. Entre les primeres actuacions, que es varen portar a terme, cal ressenyar l'experiència pilot al barri de Sants. I, també, les "Jornades sobre les dones i el temps", VVAA (1995), que varen ser un espai de reflexió i debat on es varen escoltar les millors veus europees sobre aquesta qüestió.

L'actuació al barri de Sants va ser possible per les recomanacions del grup de treball "Dona" del "Consell de Benestar" i els resultats d'un estudi-diagnòstic que es va fer

sobre les necessitats de temps i l'ús horari que tenien les dones de l'esmentat barri barceloní, García Ramón-Cánovas-Prats, (1995). Les actuacions que se'n van derivar, conegudes sota el lema "A Barcelona, les dones canvien els temps" es van concretar en l'ampliació d'una sèrie de serveis municipals i varen trobar el seu sostre, encara no superat, en demanar la flexibilització de la jornada laboral de les treballadores i treballadors municipals d'aquell districte. En concret, es va continuar la descentralització territorial dels serveis municipals, ja endegada uns anys abans pel municipi. I, com a novetat, es va afavorir l'ampliació dels horaris escolars, els ara coneguts com a serveis d'acollida. Unes actuacions que, avui en dia, s'han estès a la resta de districtes municipals. En aquests darrers anys, s'han promogut, també, els bancs de temps (13), el primer dels quals va començar al barri del Guinardó, al districte d'Horta/Guinardó. A l'actualitat, existeixen bancs de temps a molts altres districtes de la ciutat, malgrat no tots hagin estat emparats per aquest tipus de política municipal.

Sota aquest mateix lema i impuls, l'Ajuntament de Barcelona ha promogut d'altres iniciatives, com les desenvolupades en el programa "Compartir"⁽¹⁴⁾. Aquest programa que ha comptat també amb recursos europeus, ha estat en el rerafons de la llei espanyola de conciliació de la vida laboral i familiar, de finals de 1999. Una altra fita important, per aquestes polítiques municipals, va ser la celebració del 1er. Congrés de les Dones de la Ciutat, celebrat el gener de 1999. Aquesta trobada va comptar amb la massiva presència de les dones de la ciutat que el varen fer possible després d'un fort moviment participatiu. També les jornades sobre vida quotidiana, a celebrar el 28 de febrer i 1 de març d'aquest 2003 seran una continuació d'aquest tipus de polítiques. Tan el Congrés com les jornades són una bona mostra dels sabers, les demandes i les pràctiques que les barcelonines porten a terme dia a dia a la ciutat tot transformant-la, sense que, massa vegades, tinguin el reconeixement social i polític adequat. Tot i així, aquests sabers, aquestes demandes i aquestes pràctiques existeixen i són les que, ja a l'actualitat, fan que Barcelona estigui en el camí de ser una ciutat més a prop de les polítiques de temps que s'han de fer i cal fer.

(13) Per a més informació sobre què són els bancs de temps es pot consultar, a més de l'estudi d'Amorevole i altres (1996), l'estudi de Torns-Miguélez (2000) i el meu article al monogràfic de "Mientras Tanto"/82, *¿Para qué un banco de tiempo?*

(14) Aquest programa "COMPARTIR: Promoviendo el reparto de los tiempos entre Mujeres y Hombres", va ser cofinançat pel IV Programa d'Igualtat d'Oportunitats de la Comissió Europea i fet viable a través de l'Associació "Salut i Família", que presideix Elvira Méndez. Aquesta associació és la facilitadora del primer banc de temps i avui en dia tutela i fa tasques de consultoria per a bona part dels altres bancs de temps existents al país.

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

Unes polítiques de temps possibles

Aquest escrit està fet des de l'experiència de la reflexió i el saber més que no pas des de la pràctica de fer propostes. Malgrat aquesta afirmació, els paràgrafs següents dibuixaran algunes vies possibles per aconseguir polítiques de temps viables sinó ara i ací, sí pel futur més immediat. Començaran, per tant, fent una síntesi de les idees o punts forts que les han de presidir. Des d'aquesta tessitura, les polítiques de temps han de fer front a tres grans qüestions:

- En primer lloc, s'han de prioritzar polítiques de temps que revisin i canviïn l'actual repartiment de la càrrega total de treball.
- En segon lloc, aquesta revisió i aquest canvi han d'incloure l'organització horària socialment vigent.
- En tercer lloc, cal que aquest canvi afecti, també, les pautes socioculturals que emparen la dita distribució de la càrrega total de treball. I fan que l'actual organització social del temps, a més de ser vista com a natural, negui o menystingui aquesta càrrega total de treball.

Per aconseguir que aquests tres punts presideixin les actuacions d'unes polítiques de temps possibles no s'ha de partir de zero sinó d'aquelles actuacions que ja existeixen, malgrat no es reivindicuin com a polítiques de temps. I, per aprofitar-les, s'han de tenir en compte, abans, algunes crítiques que en mostren els inconvenients, a fi de no repetir-los.

Segons aquests raonaments, cal tenir present, que per fer possible la revisió i el canvi de l'actual repartiment de la càrrega total de treball s'han de defugir les polítiques d'ocupació basades en la lògica productivista. Una característica que empara aquelles actuacions centrades en la jornada laboral com a únic i principal eix vertebrador dels projectes de vida. Això vol dir que no serveixen les polítiques flexibilitzadores avui en dia vigents al món laboral. I l'inconvenient no és només la lògica empresarial que les imposa sinó que aquells que les han de negociar o acceptar no tenen clar que hi han altres treballs i altres temps a viure.

En altres paraules, s'ha d'aconseguir socialment que, per exemple, aquelles persones que tinguin com a únic horitzó la plena disponibilitat laboral siguin un dels principals grups amb un alt risc de penalització social. Perquè, per molt desafortat que això pugui semblar, dit així, s'ha de recordar que, hores d'ara, aquelles persones que viuen tenint plena disponibilitat laboral només poden fer-ho si algú altre els hi facilita aquesta plena

disposició. I si observem amb cura, molt probablement, hi trobarem una dona assalariada, no necessàriament amb bones condicions laborals, una mare o esposa o filla o cunyada, etc. A més, s'ha de recordar que aquestes persones, tan disponibles laboralment, deixen de fer un treball obligatori, socialment i individualment necessari. Un treball que els hi proporciona benestar quotidià i qualitat de vida i que es deriva de: les tasques de manteniment del lloc on es viu (habitualment la llar); les tasques de tenir cura de sí mateix, i de les tasques de tenir cura d'aquelles persones amb les quals es conviu quotidianament (les tasques domèstic-familiars) i socialment (treball cívic, comunitari). Aquesta mena d'absentisme pel fet de no ser laboral és un incompliment ben vist, tolerat socialment però provocador de fortes desigualtats socials de classe, gènere i ètnia. Per últim, cal matisar que malgrat una lectura ràpida de l'exemple ens porti a interpretar-lo en clau de gènere masculí, no sempre és així. No realitzar i valorar aquestes tasques i el temps necessari per fer-les és, també, una situació i un projecte perseguits per més d'una dona.

S'ha de recordar que aconseguir una redistribució d'aquesta càrrega total de treball sense l'existència de les desigualtats socials esmentades exigeix la reducció de la jornada laboral per a tothom. Una reducció que, perquè el temps de vida sigui possible, ha de ser quotidiana i no feta amb lògica diacrònica. La qual cosa vol dir que s'ha de reduir la jornada laboral diària i no acceptar les concentracions de 4 dies laborals i 3 de festius o d'altres formes pitjors d'horaris atípics, que computen les hores anuals de la jornada laboral sense tenir en compte la vida quotidiana de les persones. Si hi ha alguna dificultat per entendre aquesta argumentació, només cal observar les dones que viuen en règim de doble presència, especialment les de classe treballadora, per saber que la quotidianitat i la sincronia són dos eixos imprescindibles per tenir una vida quotidiana acceptable. Especialment quan aquesta quotidianitat, donats els diversos moments del cicle de vida, està plena de tasques de cura del que en diem "càrregues rígides" (criatures, gent gran fràgil, malalts). Unes tasques i sincronies que han de ser obligadament redistribuïdes i compartides per totes les persones no dependents, amb el convenciment, si és que encara no es té, de que l'allargament de la vida les farà cada cop més necessàries.

El que aquesta reducció de jornada laboral es faci a través de llei (lleï Aubry de les 35 hores, per exemple) és probablement necessari però no suficient. El que cal aconseguir és, entre d'altres coses, acabar amb la cultura de les hores extres i del presentisme laboral, tan habitual en la manera de fer masculina. Un territori on la revisió dels criteris de la negociació col·lectiva i l'acció dels sindicats i de les persones per ells representades tenen molt a fer i a dir. Perquè sabem prou que ni els torns de treball de la jornada laboral masculina ni el temps parcial femení, Angeloff (2000), cada cop més habituals

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

malauradament, són una bona solució, a no ser que la lògica del benefici empresarial sigui l'única lògica a perseguir. I no és pas aquesta la fita de les polítiques de temps ací vindicades.

Revisar i canviar el segon i el tercer punts indicats són qüestions prou més difícils que les relatives al primer punt. En primer lloc, perquè els canvis socioculturals són lents i difícils si, a més, no van acompanyats, d'un canvi de les condicions materials d'existència. En segon lloc, el cert és no hi ha tantes actuacions dirigides a aconseguir aquests canvis, com en el primer cas. I, el que és més important, perquè no sembla haver-hi unes demandes socials, ara per ara, massives. Les raons d'aquests fets ens porten, de nou, a constatar com l'organització social del temps i les pautes que l'acompanyen s'assumeixen amb plena normalitat o bé resten invisibles. De fet, ja s'ha comentat que només qüestionen aquesta situació aquells col·lectius pels quals la vida quotidiana, així vista u organitzada, els resulta problemàtica. Es tracta, com ja s'ha dit, de bona part de les dones amb doble presència. Però no només d'elles, també d'alguns homes adults, pocs però n'hi han, que tracten de viure sota unes altres pautes que les ara fixades per l'actual organització social i temporal. En aquest punt, cal destacar, a més, la força d'aquelles persones joves que comparteixen aquestes propostes i, donat el creixent procés d'envelliment, també d'una part cada vegada més conscient i nombrosa de la gent gran.

Tanmateix el camí continua sent complicat. Com a mostra, cal ressenyar un breu apunt clarificador sobre les polítiques de conciliació de la vida laboral i familiar, impulsades darrerament, des de les instàncies públiques (15). Aquestes actuacions compten amb el vist i plau d'especialistes i de responsables de dur a terme polítiques socials. Des d'aquestes veus ens són presentades com a possible solució de la problemàtica plantejada per les dificultats de fer front a la compaginació de tasques laborals i familiars. I és cert que algunes de les propostes que fan alguns dels estudis sobre la conciliació, Cardús (2002) i, fins i tot, algunes de les recomanacions per dur a terme les actuacions polítiques corresponents, Brullet (2000), poden ajudar a que aquesta "desincronització horària" minvi. Però, altres veus ens avisen de que la conciliació no és possible, Junter-Loiseau-Tobler (1999) o, si més no, té greus dificultats per ser aconseguida, Torns-Carrasquer-Borrás-Roca (2002). En primer terme, perquè aquesta conciliació sembla només acarada a les dones, com si elles només fossin les responsables de compaginar la vida familiar amb la seva vida laboral. En segon terme, perquè parlen de la vida laboral i familiar com a un eufemisme ocultador d'una càrrega total de treball que comporta una divisió sexual del

(15) A la ja citada llei de conciliació espanyola de 1999 s'ha d'afegir, per exemple, les actuacions de la Generalitat de Catalunya relatives als permisos de parentalitat pels seus funcionaris, o les polítiques "family friendly" que algunes empreses tenen. Amb el benentès que l'existència d'aquesta llei o d'aquestes actuacions ací es constata a tall d'informació i no com a exemple de solucions adients.

treball que perjudica bàsicament les dones. Unes dones que ara, per ara, acumulen i no concilien. En tercer lloc, perquè aquest eufemisme no veu la sincronia temporal que requereix l'organització i realització quotidiana de la dita càrrega total de treball. I per últim, perquè ignora el pes simbòlic que tenen les actuals pautes socioculturals que emparen l'actual organització socio-econòmica del treball i del temps. Una sèrie d'esculls que les polítiques de temps que ací es reivindiquen es proposen superar.

Les propostes per a unes polítiques de temps

Posats a no inventar de nou, en el terreny concret de les propostes, només cal recollir el que d'altres estudis ⁽¹⁶⁾ han dit, malgrat que la viabilitat no sempre hi quedi prou reflectida. I posats a demanar alguna cosa en concret, cal entendre que aquesta viabilitat té com a fita primordial promoure i obtenir els serveis bàsics, de caire universal, que facilitin els drets de ciutadania de qualsevol persona. Uns drets que l'han d'acompanyar, al llarg de tot el seu cicle de vida, independentment de la seva classe, gènere, ètnia o edat i de la seva situació familiar. Una carta als reis que ha de marcar el dia a dia i l'horitzó d'aquestes actuacions.

Des d'aquests pressupostos, per tal de fer les propostes més entenedores es dividiran tenint en compte els diferents moments del cicle de vida i els principals escenaris que el travessen: escola, mercat laboral, família, ciutat, etc., No seran exhaustives però compartiran com a objectiu primordial aconseguir un millor temps de vida i més benestar per a la vida quotidiana de les persones.

Si comencem per l'escola, el que cal és reforçar les polítiques que promoguin més escoles bressol i més escoles públiques, amb uns horaris mòbils que no penalitzin ni les criatures ni les persones joves o adultes, la gran majoria dones, que assisteixen o treballen en aquests serveis. Això vol dir que s'han de promoure altres serveis a les escoles que els no estrictament lectius. Però això també ha de voler dir que aquesta major apertura de serveis i horaris, a les escoles, no significa que les criatures i les que no ho són tant, hi hagin de ser des de les 7h. del matí fins a les 10h. del vespre. O que, fins i tot, hagin de repetir aquest horari durant les vacances escolars sinó que aquest espai, aquests serveis i aquests horaris han d'anar acompanyats per: uns permisos de maternitat i paternitat que facin que mares i pares, si volen ser-ne, tinguin temps i espai a la seva vida quotidiana per

(16) En concret, es recullen algunes de les propostes fetes per Cardús (2002), Brullet (2000), Torns-Miguélez (2000) i Torns-Carrasquer-Borràs-Roca (2002). Per a una major ampliació del tema, cal consultar aquests estudis, que són, en tots els casos, un bon compendi de les actuals polítiques europees sobre aquestes qüestions.

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

poder dedicar a les seves filles i fills. I uns horaris laborals per les persones que treballin en aquests serveis, compaginables i flexibles per tenir igualment una vida quotidiana acceptable i digna.

En aquest punt, cal demanar unes bones polítiques de permisos de parentalitat, sempre amb l'exigència de que són fonamentalment els drets de les criatures els que cal també respectar. Els països nòrdics, Suècia i Noruega, en són uns bons exemples, Brullet (2000). Però també s'han d'exigir canvis de mentalitat que lluitin contra l'exigència empresarial de tenir plena disponibilitat laboral i de l'èxit i el prestigi que aquesta disponibilitat té entre les persones, especialment les de cultura masculina. Donat que el món laboral té una lògica de benefici inqüestionable sembla prudent girar els ulls vers l'Administració Pública. I aleshores es requereix, com a mínim, que aquestes administracions siguin exemplificadores pel que fa als horaris laborals de les persones que hi treballen. Al mateix temps que es demana que aquelles persones que hi tenen responsabilitats polítiques s'acostumin a donar exemple quotidià de quins són els horaris laborals, els temps, els treballs i els espais als que donen valor. Perquè d'aquesta manera, la resta de la població en prengui nota i exemple i les pugui escollir democràticament, també, en funció d'aquestes pràctiques exemplificadores.

Tot i així, donada la centralitat del treball-ocupació en la vida de les persones, un dels punts forts d'aquestes polítiques de temps ha de ser el món laboral. I aquí el nucli de la qüestió passa, de nou, perquè tothom assumeixi socialment i individualment que s'ha de reduir la jornada laboral, en clau no productivista, sincrònica i quotidiana. Algunes de les propostes que uns anys enrere es varen fer per repartir el treball han mostrat ja quins eren els avantatges i els inconvenients d'aquestes actuacions, Riechmann-Recio (1997), Armeni-Gagliardi (1998). Pel que fa als permisos laborals només cal afegir, al que ja s'ha dit, que aquests permisos han de tenir en compte els punts àlgids de les càrregues familiars (cura de criatures, d'adolescents, de malalts, de gent gran fràgil, etc.) en la vida quotidiana. I han de contemplar, també, la possibilitat de permisos lligats a d'altres necessitats personals (estudis, treball cívic o comunitari, etc.) que només sorgiran si la vida es pensa com alguna cosa més que tenir plena disponibilitat laboral i consumir. Perquè aquests permisos siguin viables han d'anar acompanyats, de manera obligada, de polítiques laborals anti-discriminatòries que no penalitzin a les persones que s'hi acullen. I han de posar-se en pràctica pensant possibilitats ja explorades a d'altres indrets o sectors d'activitat, l'experiència finlandesa del 6+6, Peltola (1998), períodes sabàtics, bancs de temps d'empreses, etc. Amb el benentès que el reclam d'aquest permisos es fa des del reconeixement de l'actual precarietat del mercat laboral però també des de la confiança en una negociació col·lectiva que ha de saber plantejar-se aquests nous reptes.

El territori de la ciutat és l'escenari on, com ja s'ha dit, les polítiques de temps més innovadores han tingut cabuda. El "Pla Regulador dels Horaris de la Ciutat" i les "Oficines de Temps", a l'estil dels duts a terme a les grans ciutats italianes, poden ser els instruments més immediats. Poden també tenir-se en compte les "Taules Quadrangulars" alemanyes per endegar els diagnòstics i consensos necessaris que, en alguns casos, compten amb alguns estudis que contenen i resumeixen bona part d'aquestes propostes (Torns-Miguélez, 2000). Els bancs de temps, després de les avaluacions efectuades, són també una experiència interessant per promoure la participació i solidaritat ciutadanes. En els casos on la perspectiva de gènere n'és el motor principal, aquests bancs són una bona mostra de la importància de les tasques pròpies de la reproducció humana (treball domèstic-familiar i treball cívic o comunitari) que la vida quotidiana de les ciutats tendeix a mantenir ocultes.

Per últim, per tal que aquestes polítiques de temps arribin al port desitjat cal que aquestes polítiques revisin els drets de ciutadania. Aquesta vindicació compta amb el suport de tots els col·lectius que veuen la seva ciutadania menystinguda o negada. Els estudis fets per especialistes europees, Bimbi-Belloni (1998) i Siim (2000) ens recorden, pel que fa les desigualtats de gènere, quin és el punt clau pel futur de les polítiques de benestar. Malgrat no reclamar directament polítiques de temps, aquestes especialistes ens recorden que cal promoure serveis dels que aquí hem anomenat serveis d'atenció a la vida diària (SAD), que a França anomenen serveis de proximitat i que el món anglosaxó resum en el mot "care". Aquests serveis, que ací ja n'hi han però són clarament insuficients, són un requisit bàsic per aconseguir que les polítiques de temps tinguin en compte la importància de la vida quotidiana, des de l'òptica ací defensada. Cal reivindicar-los perquè siguin uns serveis universals i per tant no només assistencialistes. Es a dir, perquè no només serveixin per pal·liar, prou precàriament per cert, el malestar dels col·lectius amb més risc social sinó que serveixin per promoure el benestar quotidià.

Les especialistes citades coincideixen a l'hora de dir que aquests serveis són una de les millors garanties d'equitat democràtica, especialment destinats a resoldre bona part de les desigualtats entre homes i dones. Però aquesta confirmació ha de matisar-se amb l'evidència de que el seu desenvolupament serà difícil, en un país com el nostre, on la feblesa de l'Estat del Benestar és molta i la tradició familista encara més. Cal, de tota manera, exigir-ne l'existència i això significa millorar, de manera obligada, la seva professionalització i la seva acreditació formativa. Cal, a més, trobar instruments econòmics que els facin viables, quan les instàncies públiques no se'n fan el càrrec que deuriem. Aquest punt especialment controvertit, topa, a més, amb una demanda social

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

que, ara per ara, no els reclama amb força, tot i que el procés d'envelliment els està fent ineludibles. I, s'ha de recordar que tot plegat afecta majoritàriament, un cop més, les dones. Especialment aquelles que són explotades per l'economia submergida aprofitant que són classificades com a "minories ètniques". I aprofitant que les tasques que han de fer són poc valorades, mal pagades i les necessitats a cobrir (cura de persones grans, principalment) no disposen del consens social que tenen l'educació o la sanitat o es veuen i viuen com a qüestions privades. Alguns països europeus són prou rics com per tenir serveis públics a l'hora d'afrontar aquestes situacions, altres estan impulsant serveis de dependència públics o mixtos, d'altres experiències més properes impulsen el xec-servei (17), sempre sota una mínima tutela pública. Ara i aquí, ben segur, que cal fer alguna cosa perquè les coses no segueixin tal com estan.

La urgència del plantejament és molta perquè aquest tipus de situacions massa vegades, en el nostre país, acaba sent resolta per iniciatives privades. Bàsicament perquè hi ha un Estat del Benestar feble i els vents actuals corren a favor del privat, més que mai. Però, també, perquè les veus alternatives no sempre tenen prou respostes elaborades.

(17) L'experiència impulsada des del municipi de Sant Feliu de Llobregat a la comarca barcelonina del Baix Llobregat a través de la Fundació Domicilia, que avui en dia està present a d'altres municipis, pot ser un exemple a seguir. També cal veure les actuacions de la Diputació de Barcelona a través de la xarxa local de Serveis Domiciliaris SerDom.

Punt final

Aquest escrit defensa la necessitat de promoure els serveis (SAD) com a repte de les polítiques de temps, orientades a promoure el benestar quotidià. Qui això escriu ha viscut sempre en un Estat del Benestar inexistent o massa feble i ha crescut sota una tradició familista forta. També és prou conscient que aquests serveis no són ni la panacea ni la solució ideal. Tampoc ho són, probablement, les polítiques de temps que ací s'han esmentat més a nivell de reflexió que a tall de recepta. Aquesta sospita també es fa extensiva a la dificultat de traslladar experiències que han estat exitoses a d'altres territoris o cultures. Qui això escriu, reconeix, al mateix temps, la necessitat fonamental de tenir en compte la participació d'una ciutadania que no només és plural sinó que no sempre comparteix les mateixes demandes socials, en concret les ací esmentades, ni la manera d'afrontar-les. Una situació que també accepta democràticament malgrat això la situï en minoria.

Però de la mateixa manera, i per les mateixes raons, aquest escrit persisteix en el convenciment de la importància de reivindicar unes polítiques de benestar que tinguin en compte el temps i la vida quotidiana. No hi ha res com haver vist passar prou temps de vida, amb molts privilegis malgrat viure'ls en femení, com per voler que el benestar quotidià sigui una realitat per a tothom. I que aquest tothom prioritzi més les dones, especialment aquelles que no viuen en aquest Primer Món, on tenim més benestar i algunes dones i alguns homes voldríem que l'horitzó del canvi fos també el temps de vida.

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

Bibliografia

ADELANTADO, J. (coord). (2000): Cambios en el Estado del Bienestar. Políticas sociales y desigualdades en España, Barcelona, Icaria-UAB.

ANGELOFF, T: (2000): Le temps partiel: un marché de dupes?, Paris, Syros.

ARMENI, R.-GAGLIARDI, R.(1998): Tiempo de trabajo, tiempo de vida: la cuestión del modelo de desarrollo a VVAA, El libro de las 35 horas, Barcelona, El Viejo Topo.

AMOREVOLE, R.-COLOMBO, G.-GRISENDI, A.(1996): La banca del tempo, Milán, Franco Angeli.

BALBO, L.(1987): Time to Care. Politiche del tempo e diritti quotidiani. Milano, Franco Angeli.

BALBO, L.(1991): Tempi di vita, Milán, Feltrinelli.

BAILLY, M.J-P (2002): Le temps des villes. Pour une concordance des temps dans la cité, Paris, Conseil économique et social. Section du cadre de vie (informe).

BELLONI, M.C.-BOULIN, J.Y.-JUNTER-LOISEAU, A. (2000): Del tiempo de trabajo a los tiempos de la ciudad a M. Maruani-C. Rogerat-T. Torns (dirs.), Las nuevas fronteras de la desigualdad. Hombres y mujeres en el mercado de trabajo, Barcelona, Icaria.

BELLONI, M.C. - BIMBI, F., (1998): Microfisica della cittadinanza. Città, genere, politiche dei tempi. Milán: Franco Angeli.

BIMBI, F.(1995): Metafore di genere tra lavoro non pagato e lavoro pagato. Il tempo nei rapporti sociali di sesso a "Polis"/3.

BELLONI, M.C. - BIMBI, F. Microfisica della cittadinanza. Città, genere, politiche dei tempi. Milán: Franco Angeli, 1998.

BONFIGLIOLI, S.-MAREGGI, M. (eds.), (1997): Il tempo e la città fra natura e storia, Roma, Urbanistica Quaderni.

BOULIN, J.Y.-LALLEMENT, M.-LEFEVRE, G.-SILVERA, R. (1998): Temps de travail et modes de vie. Quelques resultats d'une enquête empirique a "Futuribles"/237.

BRULLET, C.: El debat sobre la conciliació ocupació-família dins el marc de la Unió Europea a "Revista Catalana de Sociologia"/12, 2000.

CARDÚS, S. (dir.): Propostes d'intervenció per a la conciliació d'horaris familiars, escolars i laborals. (Informe d'investigació). Grup de recerca ISOR, Universitat Autònoma de Barcelona. Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social, 2002.

CARRASCO, C.-ALABART, A.-MAYORDOMO, M.-MONTAGUT, T.(1998): Las mujeres y el Estado del Bienestar: Una aproximación al caso español, Madrid, Instituto de la Mujer.

- CARRASCO, C.-MAYORDOMO, M. (1999): Tiempo, trabajos y organización social en torno al trabajo femenino a CARRASCO, C. (ed.), *Mujeres y Economía*, Barcelona, Icaria.
- CARRASCO, C.-RECIO, A. (2001): Time, work and gender in Spain a "Time and Society", vol.10/2.
- COLECTIVO IOE (1996): Tiempo social contra reloj. Las mujeres y la transformación en los usos del tiempo, Madrid, Instituto de la Mujer.
- CORDONI, E. (1997): Las mujeres cambian los tiempos a "Cuadernos de relaciones laborales"/2.
- DURÁN, M^a.A.(coord.)(1998): The future of work in Europe (gendered patterns of time distribution), Comisión Europea-D.G. V.
- ELIAS, N. (1997): Sobre el tiempo, México, F.C.E. (2^a ed.)
- GARCIA RAMON, D.-CANOVAS, G.-PRATS, M.(1995): Les dones i l'ús del temps a Barcelona. El cas del barri de Sants, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.
- GELAMBÍ, M. (2001): Polítiques públiques i relacions de gènere: les polítiques d'igualtat entre homes i dones a Catalunya a R. Gomà-J.Subirats (coords.), *Govern i polítiques públiques a Catalunya (1980-2000)*. Autonomia i Benestar. Barcelona, Univ. Barcelona- Serv. Pub. Univ. Autònoma Barcelona.
- HUFTON, O.-KRAVARITOU, Y. (1999): Gender and the use of time, La Haya, Kluwer Law Int.
- JUNTER-LOISEAU, A. - TOBLER, C. (1999): Reconciliation of domestic and care work with paid work. Approaches in international legislation and policy instruments and in the scientific discours a O. Hufton-Y. Kravaritou (1999).
- LEWIS, J. (1998): Gender, social care and welfare state restructuring in Europe, Aldersgot, Ashgate.
- PELTOLA, P. (1998): Working time reduction in Finland a "Transfer"/vol 4.
- PERULLI, A. (1996): Il tempo da oggetto a risorsa, Milano, Franco Angeli.
- PRATS, M. (1997): Temps i vida quotidiana de les dones de Barcelona. Tesi doctoral. Bellaterra, UAB-Dpt. de Geografia.
- PRIETO, C. (1994): Tiempo de trabajo y tiempo de vida a PRIETO, C.: *Trabajadores y Condiciones de Trabajo*. Madrid, HOAC.
- RECIO, A. (2002): La jornada laboral: una cuestión multiforme a García Laso, A.-Sanguinetti, W, *Sindicatos, cambios económicos y sociales*, Salamanca, Univ. Salamanca.
- Revista "Mientras tanto"/82,(2001): monogràfic sobre "Trabajos, tiempos, sociedad".
- RIECHMANN, J.-RECIO, A. (1997): Quien parte y reparte...: El debate sobre la reducción del tiempo de trabajo, Barcelona, Icaria.

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

SENSAT, N.-VARELLA, R. (1998): Las políticas dirigidas a las mujeres: la acción pública para la igualdad entre los sexos a R. Gomà-J. Subirats (eds.), Políticas públicas en España: contenidos, redes de actores y niveles de gobierno, Barcelona, Ariel.

SIIM, B. (2000): Gender and citizenship politics and agency in France, Britain and Denmark, Cambridge, Cambridge Univ. Press.

SILVERA, R. (1998): Les femmes et la diversification du temps de travail: nouveaux enjeux, nouveaux risques en "Revue des Affaires Sociales"/52.

THOMSON, E. P. (1967): Work-discipline and industrial capitalism a "Past and Present"/38.

TORNS, T. (1994): Women and the distribution of time a VVAA, A wider vision, Bruselas, IRIS-EC.

TORNS, T. (2001): El tiempo de trabajo de las mujeres: entre la invisibilidad y la necesidad a C. Carrasco (dir.), Tiempos, trabajos y género, Barcelona, Publicacions Universitat Barcelona.

TORNS, T.-MIGUELEZ, F. (dirs.) (2000): Temps i Ciutat, Barcelona, Consell Econòmic i Social de Barcelona.

TORNS, T.-CARRASQUER, P.-BORRAS, V.-ROCA, C. (2002), El estudio de la doble presencia: una apuesta por la conciliación de la vida laboral y familiar, (informe d'investigació), QUIT-Dpt. Sociologia-Instituto de la Mujer, Bellaterra.

VVAA(1990): Le donne cambiano i tempi. PCI,(fotocòpies).

VVAA(1995): Jornades sobre les dones i el temps, Ajuntament de Barcelona, maig 1995,(fotocòpies).

TÍTOLS PUBLICATS:

1. ***Barcelona, quotidiana i sostenible.***
Imma Mayol, primavera 1999
2. ***La izquierda en el mundo del trabajo.***
José Luis López Bulla, tardor 1999
3. ***Rol de l'esquerra verda nacional.***
Joan Saura, primavera 2001
4. ***Europa a través de les ones. Comentaris europeus d'Antoni Gutiérrez Diaz al programa Els matins amb Josep Cuní, estiu 2002***
5. ***Per una nova etapa en polítiques de joventut.***
Laura Giménez i Ingrid Llopart, tardor 2002
6. ***Practicant la radicalitat democràtica: reflexions a l'entorn del Pla Comunitari de la Trinitat Nova.***
Ismael Blanco, hivern 2002
7. ***Territori, municipis i conflicte polític a Catalunya (1995-2003).***
Jaume Bosch, hivern 2003
8. ***La quotidianitat, un nou valor polític? Reflexions entorn l'actual organització del temps (Premi Nous Horitzons 2002)***
Sara Moreno, primavera 2003

el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció el pensament i l'acció

Si desitjeu rebre gratuïtament *El pensament i l'acció*, adreceu-vos a:

Fundació Nous Horitzons
c/ Ciutat, 7
08002 Barcelona
Fax: 93 412 42 52
Telf. 93 301 06 12
E-mail: fundacio@noushoritzons.org

Els números publicats també poden ser descarregats des de la pàgina web de la Fundació Nous Horitzons: <http://www.noushoritzons.org>

Nom/institució

Adreça

Prego m'enviïn els següents *El pensament i l'acció* (indiqueu número, autor i títol):

Data

